

Ivan Sekulović

O aktuelnosti dela Rajta Milsa povodom 102. godišnjice njegovog rođenja

Na dan 28. avgusta 1916. godine rođen je Čarls Rajt Mils, američki sociolog, profesor na Univerzitetu Kolambija u gradu Njujorku. Bio je oštar kritičar savremenog zapadnog društva, sa fokusom na društvo Sjedinjenih Američkih Država. Recimo, za korupciju u Vladi SAD napisao je da predstavlja odraz opštije nemoralnosti i da je moralni nivo američkog društva prvenstveno stvar „korumpiranog društva“. Bez zadržke je tumačio fenomene kao što su masovno društvo i njegovi segmenti, poput vladajuće elite i nove srednje, birokratske klase. Nije ostao dužan ni vladajućem društveno-ekonomskom sistemu Zapada, liberalizmu i kapitalizmu, ali ni marksizmu. Kao sociolog, bio je veliki zagovornik upotrebe metoda ove nauke u tumačenju savremenog društva, ali je isto tako strasno kritikovao njene ekstremne vidove, u obliku super-teorijske sociologije i čistog empirizma. Međutim, Mils je najviše pažnje posvetio analizi člana savremenog, masovnog društva – jedinke koja je žrtva ličnih nevolja jer nije u stanju da shvati da su one neposredno povezane sa problemima strukture društva u kojem živi. Drugim rečima – kritikovao je obamrlost savremenog čoveka koji nije spreman da, menjajući društvo, reši i svoje sopstvene probleme.

Čarls Rajt Mils rođen je u gradu Vejko u Teksasu. Završio je Srednju tehničku školu u Dalasu, nakon čega je diplomirao sociologiju na Univerzitetu u Ostinu. Doktorirao je sociologiju na Univerzitetu u Viskonsinu, nakon čega je postavljen za profesora sociologije na Univerzitetu u Merilendu. Mils se 1945. godine seli u Njujork, gde dobija poziciju saradnika u istraživanju na Univerzitetu Kolambija, a nakon toga i zvanje profesora. Predavao je i na univerzitetima u Čikagu i Kopenhagenu. Tri puta se ženio i imao je troje dece. Umro je 1962. godine. Njegova najznačajnija dela su: „Novi ljudi moći: američke radničke vođe“ (1948), „Beli okovratnik“ (1951.) i „Elita vlasti“ (1956)¹.

¹ U pripremi ovog rada korišćena su sledeća izdanja dela Rajta Milsa: *Elita vlasti*, Kultura, Beograd 1964., *Sociološka imaginacija*, Savremena škola, Beograd 1964., *Znanje i moć*, Vuk Karadžić, Beograd 1966., *White collar*, Oxford University Press, New York 1951, *Letter to the New Left*, New Left Review, No.5, September-October 1960, *The Marxists*, Dell Publishing, New York 1962.

Tragedija intelektualaca

Mils opisuje tragediju intelektualaca u zavisnosti od njihovog opredeljenja prema bavljenju stvarima od javnog značaja. Svako ko provede život proučavajući društvo nesumnjivo radi nešto što ga moralno, a obično i politički, angažuje. Pitanje je samo da li je spreman da se suoči sa tom situacijom i da po tome zauzme stav. Zaključuje da naučnici postaju sve manje intelektualno buntovni, a sve više administrativno praktični. Jedni su otuđeni posmatrači koji su razvili apolitični stav, život posvećen noćnim uzbuđenjima i kultivisanu opuštenost mekog liberalizma koja uklanja političke tenzije i zamagljuje političku percepciju. Dok je jedan deo intelektualaca samo polovično svestan svog stanja, drugi su ga pak bolno svesni, toliko da moraju da priguše svoju svest o tome, racionalističkom zauzetošću poslom i mnogim oblicima samozavaravanja. Politički intelektualac, koji oseća dužnost da reaguje, sve više se oseća isfrustriranim, kako centri političke inicijative postaju sve nedostupniji. Ista atmosfera vlada i na univerzitetima – samozastrašivanje i dobrovoljna cenzura. Profesori biraju sigurne probleme u ime čiste nauke. U tome je, kaže Mils, najveća tragedija intelektualca – on živi za to da bi prenosio znanje drugima i stiče integritet samo onim aktivnostima, poput komuniciranja, u kojima postoji minimum prinude; zbog toga on, kada prodaje tuđe laži drugima, prodaje i samog sebe. Rezultat svega ovoga je da teorija sve više služi kao ideološko opravdanje vlasti.

Šta se nalazi u korenu savremenih problema i stanja svesti savremenog čoveka? Gotovo proročki zvuče Milsove reči da nikada ranije, u toku jednog pokolenja, ljudi nisu bili u tako velikoj meri izloženi tako brzom tempu takvih kataklizmičnih promena. Pored tih spoljnih činilaca, sami pripadnici masovnog društva doprinose svojoj političkoj pasivnosti time što biraju baš ona sredstva masovnog komuniciranja koja izlažu gledišta sa kojima se unapred slažu. Mils kaže da je u sistemu eksplicitnog autoriteta, neposredne sile u zaokruženom, „čvrstom“ devetnaestom veku, žrtva znala da je viktimizirana i nesrećna, pa je time i nezadovoljstvo nemoćnih bilo eksplicitno. Međutim, u „amorfnom“ svetu dvadesetog veka, kada manipulacija zamenjuje autoritet, žrtva ne prepoznaje svoj položaj – ne shvata da je žrtva. U „jezivom“, a istovremeno „veličanstvenom“ društvu druge polovine 20. veka, kapital novim simbolima pokušava da utvrdi svoju moć i da nađe opravdanja za nju; neposredan autoritet nad radnikom zamenjuje se manipulacijom, naukom o ljudskim odnosima u industriji kojoj je cilj da širi navodni entuzijazam zbog posla kako bi smanjila tenzije među radnicima. Time se sredstva za rešavanje otuđenja od rada i dalje vrte u krugu otuđenosti od rada. Prodavac postaje prototip društvene figure neophodne na svim radnim mestima, u svim delatnostima. Uopšte, kaže Mils, savremeno društvo treba zamisliti kao jednu veliku prodavnicu, kao tržište ličnosti. Etika prodavca postaje dominantna kategorija; ona traži od ljudi da glume interesovanje za druge da bi mogli njima da manipulišu. Ljudi tako postaju otuđeni jedni od drugih jer međusobno tajno pokušavaju onog drugog da načine svojim instrumentom; krug se time zatvara jer čovek samog sebe čini instrumentom, od koga postaje otuđen. Mils proročki konstatuje da velike mogućnosti za eksproprijaciju leže u oblasti same ljudske ličnosti, anticipirajući tržište ličnosti savremenih društvenih mreža.

Usled te epidemijske otuđenosti čoveka od sopstvene prirode, neiskrenosti prema sopstvenoj suštini, karakteristike doba u kome živimo su stanje nelagodnosti i ličnog nezadovoljstva, kao i stanje ravnodušnosti prema javnim brigama. Zar je čudno, pita se Mils, što

obični ljudi, nastojeći da ostanu potpuno po strani, bespomoćni, nisu u stanju da shvate smisao doba u kome žive, što postaju moralno neosetljivi. Preovlađuje tip ljudi koje Mils naziva „vedro raspoloženim robotima“. Oni vode rutinski život, u svom uskom krugu i ne prelaze njegove granice, ni u diskusiji, ni u akciji. Nemaju svest o strukturi svoga društva i o svojoj ulozi u njemu, što je glavni uzrok „žalosnog odsustva svesti o zajednici.“ Ako se pođe od grčke definicije idiota kao totalno i samo za svoje privatne stvari zainteresovano stvorenje, kaže, onda moramo doći do zaključka da su mnogi građani sadašnjih raznih društvenih uređenja i zajednica zaista idioti. Usled svega toga, nivoi opšte osetljivosti potonuli su „van vidika“. U centru problema nisu pitanja poput siromaštva, već problem dokolice masa. Kako kaže, društvo koje je sračunato isključivo na ono što je praktično i ekspeditivno ne stvara ljude od savesti. Mnoge javne nedaće nisu predmet naučnog istraživanja, a mnoge javne slabosti nikada ne postaju deo javne problematke, već se prikazuju kao psihijatrijske kategorije, u nameri da se zaobiđu krupna pitanja i problemi savremenog društva (navodi da mnogi mislioci smatraju da psihijatri, kroz svoju praksu, zapravo proizvode otuđene i spontano racionalizovane ljude). Zbog toga je najvažniji politički i intelektualni zadatak naučnika koji se bave društvenim pojavama da razjasne elemente savremenog osećanja nelagodnosti i indiferentnosti. Nažalost, konstatuje da mnogi izneveravaju intelektualnu i političku obavezu time što izbegavaju da se upuste u društvenu analizu. Pravdati svoju neaktivnost nedovoljnim znanjem, kaže Mils, jeste jeftino bekstvo od zauzimanja političkog stava i aktivnog rada na njemu. S druge strane, kao komentator posleratnog kraha vladavine demokrata, nakon koje su došli „politički gangsteri“, on aktivno kritikuje demokratske i liberalne ideale kao zahteve koje je jedna intelektualna elita projektovala u stanovništvo koje nije u stanju da ih ispuni. Stoga je osnovno pitanje za liberale – aktuelnije danas no ikada pre – odreći se ideala, drastično ih revidirati ili izraziti ih na način da

Tragedija činovnika

Mils opisuje tragičan položaj savremenih činovnika, pripadnika narastajuće svetske armije birokratije. Koje god da interese imaju ovi ljudi, kaže on, oni ne vode do zajedništva. Koju god budućnost da imaju, oni je neće stvarati. Činovnik je uvek nečiji čovek – preduzeća, vlade, vojske; i uvek ga doživljavaju kao nekoga ko se ne buni. Deo je birokratije koja korumpira jer, tvrdi Mils, kada su ustanove te koje korumpiraju, onda će mnogi ljudi koji u njima rade nužno biti korumpirani. Zbog toga što ne zna kuda ide, uvek je u nekoj žurbi. On nema kulturu na koju bi se oslonio, osim na sadržaje masovnog društva. Otuđen od proizvoda svog rada, idući iz godine u godinu kroz istu papirološku rutinu, posvećuje se veštačkim uzbuđenjima. On je uobičajeni gubitnik u sukobima sa šefovima i klijentima – mora stalno da se smeši i da bude srdačan. Nekada delovi njegovog intimnog života – srdačnost, predusretljivost, ljubaznost – postali su nematerijalna sredstva za život.

Zbog toga otuđenje od rada prati i samootuđenje. Kada činovnici, „beli okovratnici“, dobiju posao, oni ne prodaju samo svoje vreme i energiju već i svoju ličnost. U stalnoj su statusnoj panici, iz želje da budu iznad sloja radništva i da dostignu visoku društvenu klasu. Taj strah podstiče i svest o tome da su zamenljivi. Prema nekim procenama, navodi Mils, 80 odsto poslova koji se obavlja u kancelarijama može biti naučeno za manje od tri meseca. Optimizacija, racionalizacija, *outsourcing*, automatizacija – sve to ugrožava radna mesta činovnika i povećava svest o besmislenosti njihovog rada.

O marksizmu i liberalizmu

Mils se kritički osvrće na one koji odbacuju, ili, tačnije, ignorišu marksizam, tvrdeći da ona nauka o društvu koja to čini najčešće i nije nikakva nauka o društvu. Za Marksa tvrdi da je mislilac koji je najjasnije formulisao ideale na kojima počiva liberalizam. Mils sebe ubraja u čiste marksiste, one koji ne mogu da idu lakšim putem, koji ne beže od toga da se bave nerazrešenim tenzijama u Marksovom delu, poput one između humanizma i determinizma. Svojim delom „Marksisti“ otvorio je prostor za nova tumačenja Marksove zaostavštine, u skladu sa svojom objavom da „ne postoji samo jedan Marks“. Mils kritikuje Marksove osnovne postavke; tako je, tvrdi on, pored borbe, i saradnja isto činjenica klasne istorije. To ilustruje tezom da cilj sindikata nije promena kapitalizma kao sistema, već povećanje udela u vrednosti proizvoda. Mils generalno odbacuje Marksov model društva i istorije, ali hvali njegov metod kao jedan od najboljih socioloških načina refleksije i istraživanja.

Mils je nedvosmisleno kritičan i prema liberalizmu i prema marksizmu, govoreći da su obe ideologije postale vulgarne i banalne; smatra da su doživele krah sa aspekta pružanja adekvatnog objašnjenja sveta i nas samih. „Problemi 20. veka ne mogu da se reše frazama 18. veka.“ Marksizam se, kaže, često izvrgava u dosadnu retoriku u odbranu birokratije i zloupotreba. Najteža optužba koju upućuje na račun liberalizma jeste ta da je postao provincijalan, pa time i irelevantan za glavne probleme u današnjem svetu.

zadrže svoju staru moralnu snagu u svetu koji moralni liberali nisu stvorili.

Svojim nekonvencionalnim stilom komuniciranja, borbenošću, hrabrošću i odbacivanjem gotovo svih kompromisa koje je u životu trebalo da napravi kao akademski radnik, Mils i njegovi radovi bili su, razumljivo, meta brojnih kritika. Njegova dela uticala su uglavnom na aktiviste, od Če Gevare do učesnika studentskih demonstracija 1968. godine, dok ga je akademska zajednica u najvećoj meri ignorisala. Njegova dela proglašavana su levičarskim bulažnjem, a on sam pamfletistom umesto sociologom. Čak su ga i socijalističke zemlje oprezno dočekale. Mils je, kako je tvrdio profesor Radomir Lukić, bio „politički temperament koji se, umesto u politici, izražavao u sociologiji“. Zamera mu nedovoljnu teorijsku izgrađenost njegovog shvatanja sociologije, kao i stavljanje nauke u službu praktičnih potreba. Mils je svojim kritičarima odgovarao na sebi svojstven način. Na kritike da propagira utopijsku ideologiju, odgovorio je kontrapitanjem: Šta, uopšte, danas znači „utopijski“? Ako treba da postoji politika Nove levice, ono što mora biti predmet analize ne treba da bude prvo jedan, pa drugi detalj neke institucije ili javne politike, već sama struktura institucija, kao i osnove javnih politika. U tom smislu, njegov rad, kako u pogledu kritičizma koji ga odlikuje, tako i predloga koje sadrži, svesno je utopijski, odgovorio je svojim kritičarima.

* * *

Ima li uopšte nade za one koji vide i osećaju ono što ne mogu da promene? Mils tvrdi da ima. U tu svrhu razvio je poseban koncept, sociološku imaginaciju, ili sociološku maštu, koja, kako kaže, osposobljava da se shvati šira istorijska scena kroz poimanje njenog smisla sa gledišta unutrašnjeg života i spoljne životne karijere ljudskih jedinki. Radi se, kaže, o razigranosti duha, sposobnosti kombinovanja i dinamičnoj usmerenosti ka iznalaženju smisla

svetskih dešavanja. Upravo je sociološka imaginacija ono što nedostaje „gnevnim mladim ljudima“. Pored toga, Mils je bio veliki zagovornik multidisciplinarnog pristupa, tvrdeći da je za rešenje bilo kog značajnog savremenog društvenog problema potrebno koristiti materijale, koncepcije i metode iz više društvenih nauka. Istovremeno, kritikovao je čisti empirizam i „statistički ritual“, koji eliminiše iz naučnog istraživanja krupna društvena pitanja. Isto tako, odbacivao je konstruktivnost, liberalni praktičizam i neosnovani optimizam, kao krinke za nesposobnost da se suočimo sa činjenicama onakvim kakve su, posebno kada su one nesumnjivo neprijatne. Činjenice i cifre su samo polazna tačka pravog proučavanja, a glavni zadatak treba da bude da otkrijemo njihovo značenje i smisao. Tvrđio je da ne možemo biti u stanju da postavimo i definišemo probleme ako prethodno nismo raščistili pitanje o čijem se to problemu radi, koje su vrednosti ugrožene i ko ih ugrožava. Kao vrednosti koje predstavljaju suštinsku nit socijalne analize navodi slobodu i razum.

U zaključku, treba reći da Mils svojom beskompromisnom kritikom savremenog društva i njenih članova nije imao ni najmanju nameru da širi defetizam. Naprotiv, njegova misija bila je dvojaka: osvešćivanje – stvaranje „čoveka svesnog čovečanstva“ i aktivizam – promena društva na bolje. Ilustrativna su njegova „uputstva“ u slučaju nemoralnih ustanova: „Kad se u moralnim ustanovama nalaze nemoralni ljudi, te bitange se izbace napolje“. Tvrđio je da je odnos građana prema udruženjima, kao jednoj od važnijih veza građana sa izvorom odluka, od odlučujuće važnosti. To je naročito važno u situaciji kada se, kako je opisao, uništavaju sve one institucije koje mogu da se pretvore u forum slobodne diskusije. Tvrđio je da nova srednja klasa, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog rastućeg broja njenih pripadnika, predstavlja značajan politički i društveni kapital. Ali je isto tako bio ubeđen u to da ona (još uvek) nema dovoljno političke svesti i organizovanosti da bi stekla političku moć. Zbog toga je apelovao na društvene naučnike da posvete

O vladajućoj eliti

Pripadnici elite skloni su da na sebe gledaju kao na „elitne ličnosti“, ljude koji su urođeno dostojni onoga što poseduju. Mils govori o solidarnosti, „uzajamno povezanom direktorijumu“ raznih elita čiji su pripadnici, jedni za druge, važni ljudi. „Neku vrstu uzajamne privlačnosti osećaju ljudi koji se nalaze u istoj situaciji“. Između njihovih interesa postoji strukturalna identičnost. Mnogi od onih koji su angažovani u kretanju iz jednog u druge krugove elite gledaju na vladu kao na štit pod čijom zaštitom obavljaju svoj posao. Mils tvrdi da vladajuće grupe često proglašavaju jedno stanje za pravednu ravnotežu vlasti jer im je stalo do toga da njihova dominacija bude trajna. Ipak, on odbacuje kao dogmu tvrdnju da je elita jedna strogo koordinisana klasa koja neprekidno i apsolutno vlada.

Mils tvrdi da su vladajuće elite i birokratizacija doveli do „organizovane neodgovornosti“, kao glavne karakteristike modernih industrijskih društava. To ga, logično, dovodi do pitanja zašto je među članovima elite dominantno i neodgovorno neznanje, na koje nema odgovor. Tvrđi da je apelovanje na moćne i uticajne ljude utopijska stvar, „utopijska u smislu glupa“. Verovatnije je, kaže on, da mi, prihvatajući njihove probleme i ciljeve, postajemo tehničari u njihovoj službi, ideolozi koji unapređuju njihov prestiž i vlast. Elita drži pod kontrolom i birokratski aparat u „stanju političkog straha“ koje čini da raste broj mediokriteta spremnih da se, bez razmišljanja, saobrazu potrebama svake situacije.

pažnju proučavanju psihologije „malog čoveka“ i njegovom stvarnom buđenju, budući da je on često lažno svestan i zaslepljen. „Nastojimo da društvo učinimo u većoj meri demokratskim. Takva uloga, čini mi se, jeste i jedina uloga kroz koju mi kao društveni naučnici možemo pokušati da delamo. Ja bar ne znam za neki drugi način na koji bismo mogli pomoći da se izgradi demokratska država“, zaključuje u svom delu „Sociološka imaginacija“.

Autor je saradnik Fondacije Centar za demokratiju